

De Wooldermarken (III)

De markevergaderingen

Gerhard Post, Betsie Sassen, Ad Smits, Jan Kits en Chris van Leeuwen

“Wij houden nog holtingen, waarop de boer, met de kin op de koes [stok] leunend, zijn veto uitbrengt, als een Poolse Magnaat ; — waarop men met gloeiende aangezichten, onder wolken tabaksrook, besluiten neemt, om ze nooit uit te voeren, want hier is eene wetgevende zonder uitvoerende magt voor handen.” Zo beschrijft¹ mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, de tweede burgemeester van Hengelo, in 1838 de holting, de vergadering van het markegenootschap. Na 1800 zijn de marken tientallen jaren bezig om de oude gebruiksrechten te verdelen. Het zullen roerige vergaderingen zijn geweest, in een tijd waarin meerdere boeren eigenaar zijn geworden en daardoor iets te zeggen hadden.

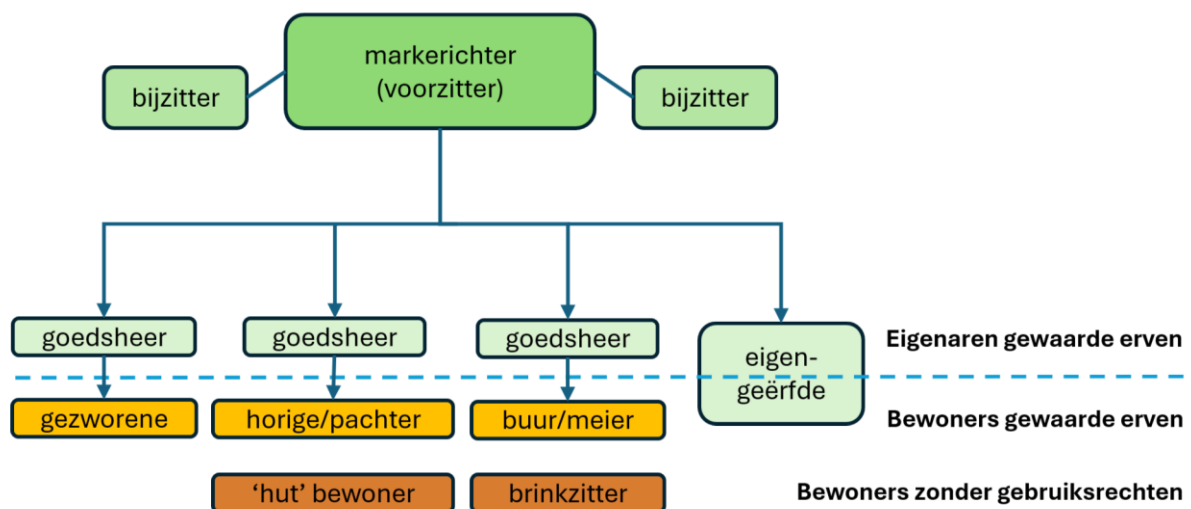
*Gebochelde boer leunend op een stok
(Adriaen van Ostade, 1670)*

De holting

In onze vorige bijdrage zagen we dat de marke Woolde vermoedelijk in de 13^e eeuw ontstond met de Hof te Hengelo als centraal punt: op de hof lag vanaf het begin het markerichterschap. Vanaf die tijd zullen er waarschijnlijk jaarlijks holtings (of holtincks of holtinks of höltings) gehouden zijn. De holting was oorspronkelijk een rechtbankzitting en in een aantal vergaderingen in de 16e eeuw blijkt dat nog duidelijk. Dit is de aanhef van de vergadering op 2 april 1567, blad 37A:

Item geheget een Marcken Gerichte op goedesdach nae paeschen anno LXVII
marckenrichter Mewus ter Bruggen ijn staedt und van wegen des Ernvesten und
frommen Adolph van Twickelo, Cornooten Jan van Twickelo und Derrick Oeverinck

Het werkwoord ‘hegen’ is verwant aan ‘haag’. Als er een gericht wordt ‘geheget’, dan wordt er een gebied afgebakend, waar de terechtzitting gehouden gaat worden; de vierschaar werd gespannen. De markerichter was hierbij de rechter, die geassisteerd werd door twee

De verschillende belanghebbenden in de marke

bijzitters (zie het diagram). Deze bijzitters werden in 1562 *cornoten* genoemd, maar later ook wel *assessoren*. De term *holting* (holt-ding) zelf betekent zelf ook hout-gericht. De bomen waren lang het kostbaarste bezit van de marke en daarmee oorspronkelijk het hoofdonderwerp van de vergadering.

De *holting* in de 19^e eeuw, waar Sloet in de inleiding naar verwijst, is in de 15^e eeuw en later een serieuze aangelegenheid die in de marke Woolde, net als in de meeste marken, eens per jaar plaatsvond (of zou moeten plaatsvinden). Op de *holting* werden besluiten genomen door de eigenaren van de rechten-hebbende (of gewaarde) boerderijen in de marke. De eigenaren van deze erven werden *goedsheren* genoemd, als zij niet zelf op de boerderij woonden. De goedsheren waren veelal adellijke personen of kerkelijke instanties. De bewoners van de erven werden de *buren* of *meiers* genoemd. Als de bewoner ook de eigenaar was, dan heette hij *eigengeërfde*; hij was een uitzondering. Als de bewoner niet de eigenaar is, dan is deze een *horige* of een *pachter*. De horigen hadden een vaste binding aan het erf waarop zij woonden met bijbehorende plichten en rechten.

Alleen de (vertegenwoordigers van de) goedsheren en eigengeërfdens hadden stemrecht. We zien in het markeboek uitslagen van stemmingen over besluiten. Vaak wordt genoemd dat een besluit met eenparigheid is genomen, dus unaniem, maar ook met meerderheid van stemmen. Vermoedelijk zal elke waardeel een stem zijn geweest.

De Sproakstee van de marke De Lutte

Het wordt uit het markeboek niet duidelijk of de *buren* aanwezig moesten zijn. Een uitzondering hierop waren de gezworenen van het afgelopen jaar en de in te zweren *buren*

voor het komende jaar. Een vast onderdeel van de holting was namelijk de 'wroge' die door de gezworenen gedaan moest worden. Daar komen we in de laatste paragraaf op terug.

Praktische zaken

Het markeboek noemt zo'n 200 vergaderingen met de naam holtinck (in deze of een andere spelling), holtgericht, markengericht of goedsherenvergadering. Op 3 december 1770 zien we voor het eerst een afzonderlijke vergadering van Groot en Klein Driene. Van de gezamenlijke vergaderingen van voor 1770 staan er slechts 55 in het markeboek. De eerste holting die en passant genoemd wordt, is die van 1492. Als er vanaf dat jaar tot 1770 elk jaar een holting werd gehouden, dan ontbreekt van het overgrote deel de verslagen in het markeboek. Volgens Aafke Brunt, de voormalige archivaris van het Huisarchief van Twickel, werden de vellen die het markeboek vormen pas in de 19^e eeuw gebonden in een band. Daarvoor was het een collectie losse vellen, waardoor er gemakkelijk bladen konden zoekraken.

Oorspronkelijk werd er op 21 februari vergaderd: tot 1572 vinden 12 van de 16 holtings op of nabij deze datum plaats. Gezien de datum zullen de vergaderingen niet buiten plaatsgevonden hebben. Dit in tegenstelling tot de *buurbanken* die in andere marken genoemd worden, die vermoedelijk veelal buiten plaatsvonden. Dit waren vermoedelijk de vergaderingen van de buren, niet de goedsheren, onder voorzitterschap van de boerrichter.

De holtings werden in de 'kercke tot Hengelo' aan de weg naar Borne gehouden (schilderij Ten Cate, rond 1840)

In De Lutte werden deze op de Sproakstee gehouden. De Sproakstee bestaat nog steeds, al moest hij iets opschuiven voor de moderne tijd. In het markeboek van Woolde worden vanaf 1795 boerrichters genoemd, maar er is geen melding van een vergadering van de buren. De locaties van de holtings van de Wooldermarken worden pas vanaf de 18^e eeuw

regelmatig genoemd; dat suggereert dat het daarvoor een vaste, algemene bekende locatie was. Deze locatie is vermoedelijk de 'kercke tot Hengelo' geweest. We zien deze locatie in 1560, blad 10 genoemd worden en dan pas weer in 1684. Tot 1769 wordt verder geen locatie genoemd, maar in dit jaar was de holting twee keer 'ten huijse van Jan Meijlink in de Swane'. Van 1779 tot 10 maart 1821 was de vaste vergaderplek 'den Huise Hengelo'. Huis Hengelo werd in 1821 voor afbraak verkocht. Bij de overige vergaderingen in 1821 is geen locatie vermeld. Vanaf 7 januari 1822 vonden de vergaderingen plaats 'ten huise van den castellein Schwalmeyer'. Dit werd later de Twee Wezen.

Vanaf 1649 werd de holting in de kerk aangekondigd tijdens de *kerckenspraecke*. De tekst van deze aankondiging, en ook die van 1650, is opgenomen in het markeboek, blad 143A:

Die Heer Wilhelm Ripperda tot Hengeloe Erffmarckenrichter van Woelde, Drijne en Oeler Marcke laet bij deesen weeten dat een ijgelyck meijer sijn Goeth[*leeren*] ter gueder tijt sall ankundigen dat morgen maendach over acht daegen den 15 Januarij aenstaende een Holtinck in dieselve Marcke sall worden gehouden om aldaer mede toe erscheinen bij verlies van haer stemme en sullen g[*enoimpten*] Meijeren ten selven daege schijn en bescheijt hebben bij toe brengen dat bij haer soodaene ankondingen gedaen sij bij verbeurte elck van sijn een tonne Biers Act[um] Hengelo den 9 Januarij 1649. Was geteijkent

W[*ilhelm*] Ripperda

Kerkespraak lessenaar en bord in Hellendoorn

De meiers moest hun goedsheren dus tijdig inlichten; deden ze dat niet, dan kostte dat een ton bier.

Vanaf 1741 mochten de kerkespraken niet langer in de kerk gedaan worden²; ze werden aansluitend aan de middagdienst buiten de kerk gedaan. Een lessenaar met aanplakbord is nog te zien in Hellendoorn. In de kerkespraken werden overigens diverse mededelingen gedaan, niet alleen de aankondiging van het holting.

Voor de scherpe lezer: 15 januari 1649 was kennelijk een maandag, wat betekent dat de Juliaanse kalender nog werd gebruikt. Overijssel ging pas in 1700 over op de kalender die we nu gebruiken, de Gregoriaanse kalender.

De gezworenen en de wroge

De burens die zeker op de holtings aanwezig moesten zijn, waren de *gezworenen*. De taak van de gezworenen was om overtredingen zoals illegale kap te rapporteren en weggelopen vee uit buurmarken te vangen en in bewaring te stellen ('schutten'). Zij waren dus een soort boa's avant la lettre. Zoals de naam aangeeft, legden de gezworenen een eed af waarin zij beloven

de marke goed te dienen. Deze eed staat in het markeboek, blad 151, maar is te lang om in dit verhaal op te nemen. Op de jaarlijkse holting moesten zij de *wroge* doen, dat wil zeggen een overzicht aanleveren van de geconstateerde overtredingen. Dat was geen fijne taak, omdat hierbij wellicht de naaste burens aangegeven moesten worden. We zien dan ook regelmatig een tekst als die hieronder uit 1563, blad 30:

In dessen Holtgericht is den olden geswooren XIII dage vergunt omme sick woll to besinnen und soo sij dan tot den Holtrichter commen und doen haere wrooge.

De oude gezworenen krijgen 14 dagen uitstel en rapporteren niet aan de volledige vergadering, maar direct aan de markerichter. Elk jaar werden er zes nieuwe gezworenen aangewezen, vermoedelijk via een vast schema. Deze zes waren verdeeld over de marke: één uit Oele Woolderzijde, twee uit Woolde en drie uit Driene. Van de drie uit Driene kwamen er twee uit Groot Driene en één uit Klein Driene. Zo werd geprobeerd om te voorkomen dat de marke schade werd toegebracht. Uit de rest van het markeboek blijkt dat dit niet altijd lukte.

Bronnen en verwijzingen

¹ B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, *Het oude regt en huishoudelijke bestuur der marke Woolde in Twenthe*, in: Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren (1838).

Beschikbaar op <https://books.google.nl/books?id=saxVbwJaCk8C>.

Mr. G.J. ter Kuile sr, *Van kercke-spraken*, in: Twentse Eigenheimers, tweede druk (1947), p. 94 – 102.